

Andrej Makin

Stari kalendar
jedne ljubavi

Prevela s francuskog
Anđa Petrović

■ Laguna ■

Naslov originala

Andreï Makine

L'ANCIEN CALENDRIER D'UN AMOUR

Copyright © Editions Grasset & Fasquelle, 2021

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

U sećanje na Renea de Obaldiju

Izreći smisao naših života teže je nego oduševljeno veličati njihovu složenost. Naše pamćenje, kao kakav brodski dnevnik, sadrži hiljadu veza koje nas sjedinjuju sa drugima, vrtlog strasti, lavirinte misli. A to čini da zaboravljamo cilj putovanja.

U alejama onoga groblja nadnetog nad morem, životni put se svodi na datume rođenja i umiranja. Tek gdeгде pokoja oproštajna reč što su je ostavili bližnji, natpis na mermernoј ploči:

Iz njenih ruku polete list na kojem ništa ne beše napisano...

Gledam godine života pokojnice: devet godina. Znači, malo je važnih činjenica u njenom „brodskom dnevniku“.

Pored kamenog zidića, ploča manja od ostalih: „Mladjenec Šulc. Maj 1901 – avgust 1901“. Ispisano na ruskom: *младенец*, sasvim neodraslo dete. Ovo suviše objašnjenje nagoveštava zbunjenost roditelja i njihovu želju da objasne kako nije u pitanju obična smrt – nego smrt njihovog tako surovo otetog sina.

Čučnem, razgrnem oko groba suvo lišće. Na ovome mestu niko nije „običan“. Ima tu staraca koji su hteli da završe život u mediteranskoj blagosti. Mnogo „plućnih“ što su se dolaskom na more nadali ozdravljenju. Pa i one bebe – svedoci velike smrtnosti dece. Njihovi bližnji su se čudili: ta zašto se ubija ovo malo nevino biće?

Na jednoj nadgrobnoj ploči reči koje zvuče kao rima dobro su odolele brišućem morskome vetru:

Ne recite nikada sa zamerkom: nema više!

Kažite uvek sa zahvalnošću: eto, biše.

Mudrost koja teši, ali ne otkriva smisao tajanstvenoga „biše“ naših zemaljskih boravaka.

...U jesen 1991. tražio sam tragove jednog pesnika što je pobegao od ruske revolucije, skrasio se u Nici i više nije davao znake da je živ. Hteo sam da saznam da li je u izbeglištvu ponovo pisao svoj „brodski dnevnik“.

Moje traženje se okončalo kada sam naišao na njegov grob: umro je 1919. godine kao žrtva španskoga gripa...

Ako se pogleda dole, vide se more i svetao gradski mozaik iz kojeg dopiru automobilske sirene, muzika i ponekad zvižduci vozova. Čovek zamisli južnjačku gužvu, terase, preplanula tela... A dovoljno je vratiti se do pesnika kojeg je ubila groznica, pa da se čuje samo šumor mistrala u vrhovima kiparisa.

Pošto ne poznajem tajne ovih nemih života, zagolicala me je jedna „gramatička“ neobičnost: rečca „de“ dodata nekim ruskim prezimenima. Neki „Ivan de Bartenef“, neka „Maja de Kirsanov“... Nije li to vajna želja da se

izgleda plemićki? Ili neutaživa žudnja da se ukaže na veće „pofrancuženje“?

Jednoga vedroga dana krajem oktobra dođoh ponovo ovamo. Vetar se malo pojačao, sjaj sunca izjednačuje sve boje ostavljajući samo crnu i zlatnu. Smešteno iznad mora, groblje ostavlja utisak da se njiše na nekom drugom, nekad viđenome mestu, sasvim daleko od onoga što se događa dole u gradu.

Nalet vetra donese miris cigare. Na klupi blizu ulazne kapije već sam sretao nekog starog čoveka koji je izgledao opijen sunčevim sjajem.

Vidim ga i sada kako ustaje sa naporom, oslanjajući se na štap. I odjedanput, ruka mu popusti, štap ispade i on ponovo sede, kao da se predomislio... Pažljivo podignem štap koji mu je skliznuo kod nogu, sednem i ja, sa željom da mu učinim manje neprijatnim pokušaj da se uspravi.

On reče tiho, sa osmehom:

„Uh, ovaj mistral! Jednog dana će me baciti u more. Neće mi biti potreban grob...“

Pominjemo uglavnom poznate osobe koje ovo groblje pokriva: dekorater što je radio za balet Djagiljeva, general koji zamalo nije zauzeo Krim od boljševika... On pominje mesta koja samo dobar znalac Rusije može da poznaje.

Ja mu poveravam svoje čuđenje: neka ruska prezimena ističu francusku rečcu koja im daje smešan prizvuk. Nekakav „*de Volnov*“, ili „*de Gorin*“...

Moje neznanje kao da ga razveseli.

„Dođite, pokazaću vam nešto što sam pronašao!“

Ustaje, sada malo življe, trudeći se da me poduči. Dolazimo ponovo u senke kiparisa i ja pomišljam da bi moga vodiča mogao zanimati pesnik što je umro 1919. godine – ime Igor *de* Levicki pokušava na isti način da ukaže na svoje plemstvo. Ali stari čovek me vodi u jedan njegov kraj u koji nisam nikada zalazio.

Tu se nalaze „internacionalni“ grobovi. Grobnice Britanaca sa njihovom osobitom sklonošću prema Bibliji – reči na nekom zastarelom engleskom, sa greškama u datumima smrti koji, u svakom slučaju – ostaju na početku dvadesetog veka. Natpisi na nemačkom, goticom, kratki životi koje je odnela tuberkuloza.

Ime na jednoj ploči me natera da zatrepćem kao pred kakvom bezbožničkom obmanom.

„Olga *de* Dostojevski“... Umrta 1938. godine.

Takav dinastički galicizam podseća na kakvog šaljivčinu koji se našalio pripisivanjem potomstva piscu *Zločina i kazne!* Ali razume se, ovo prezime, iako nije često, imali su i drugi u Rusiji. Osmehnuo sam se pomislivši da bih, ako bih dobro potražio, možda mogao naći tragove nekog pravog niza klasika.

Stari čovek se ne slaže sa mojom ironijom.

„Ove rečce nalepljene na ruska prezimena izgledaju malo neumesno. Ali... Bile su to izbeglice koje nisu imale više ništa, a one koje su imale plemićku titulu držale su se nje kao prosjak za svoj čanak. Otuda ti dodaci – obično podsećanje na život pre Revolucije. Refleks čoveka bez domovine...“

Spuštamo se prema izlazu i ja se tek tada usudih da ga upitam:

„Oprostite... imate li vi nekog svog... da počiva na ovom groblju?“

„Ne“, odgovara mi, a ja poverujem da je vetar odneo moje reči izgovorene poluglasno.

Kada smo stigli do njegove klupe, on seda, stavlja štap između kolena.

„Malo ću da predahnem pre povratka“, kaže mi a njegov ton govori da se nada da neću odmah otići. Ponovo pripaljuje „cigaru“ – list duvana zamotan u papir za cigare, izgleda da mu je dovoljan miris. Onda odjedanput odgovara na moje pitanje.

„Ne, nemam ja nikoga svog ovde. U stvari, oni što su ostavili svoja imena na tim grobovima više i nisu na ovome groblju! Ne, nikako!“

Da bih uzvratilo na neočekivanu živost njegovih reči, tiho kažem sa uzdahom moraliste:

„Ah, znate... Uvek nam je potreban neki materijalni ostatak, neki simbol. Mesto na koje ćemo doći da razmišljamo...“

On mi uputi pogled u kojem bih video neprijateljstvo da nije imao na licu onu smirenu setu.

„Meni je potrebna samo ova svetlost i... ovaj šumor, poslušajte! Da, grane koje govore sa mistralom. U daljini more i ovo – gorčina duvana. Ja i ne pušim, ali taj miris me odvaja od ovoga koji sam ja sada...“

Pomišljam da je to starac izgubljen u sutonu godina. Usne mu podrhtavaju u šapatu koji upućuje nekome dalekom, u dubini svojih poluzatvorenih očiju. Trebalo bi da ga ostavim da porazgovara sa svojim dragim priviđenjima.

Kada se pribrao, pogleda me zbunjeno, zamerajući sebi što me je zaboravio u svojim sanjarijama.

„Žena koju sam voleo ne bi tražila ništa drugo – ovaj vetar po suncu i liniju mora između kiparisa. Nama je sada to dovoljno da budemo živi...“

Onda počinje da govori lagano, ne trudeći se da na mene ostavi utisak, a njegova priča izražava krhku istinu koju sam pročitao na jednoj od ploča: „Ne recite nikad sa zamerkom: nema više! Kažite uvek sa zahvalnošću: eto, biše.“

I

Avgusta meseca 1913. godine, Valdas je punio petnaest godina i baš tada padoše kulise sveta.

A ipak je sve izgledalo tako mirno u Alizeu, u velikoj kući njegovoga oca Georgija Batajeva, građevini mavarskoj („tatarskoj“, kako su govorili zavidljivci), okruženoj prostranim vrtom i vodenim površinama, „po andaluzijski“. Krim je živio u prijatnoj provincijskoj usporenosti i samo su mladi gosti Batajevljevih donosili uzbuđenje – električno – reč koja je tada ulazila u modu. Otac je primao umetnike i liberalne advokate, svoje kolege.

Večernje sedeljke su se završavale kasno, krimska vina se mešala sa alkoholnim pićima prispelim iz Francuske i Italije, odgovarajući mešavini evropskih jezika što su odzvanjali na terasi. Valdasa više nisu slali u njegovu sobu kao prethodnih leta. „Gotovo, sada sam odrastao!“, pomišljao je. „Ne mogu više ništa da kriju od mene...“

U onome što bi drugi želeli da prikriju bio je jedan pogled: među gostima, njegova maćeha Lera, znatno mlađa

od Valdasovog oca, razmenjivala je poglede sa Tominom, slikarem poznatim po „fovizmu“. Kratak susret između njihovih očiju – vizuelni zagrljaj, priznanje očiglednije od samoga poljupca...

Lera je bila suprotnost klišeima o maćehi koja zlostavlja dete „iz prve postelje“. Pokazala se stvarno nežnom, a Valdasa, koji je izgubio majku kada mu je bilo šest godina, osvojila je ta nova osoba – vesela, gostoljubiva, zabavna.

Oženivši se Lerom, otac se takođe podmladio, zaboravio smrt svoje supruge, baltičke baronice – osobe ledene, svetačke lepote, kao „sedefna kameja“, po rečima pesnika Levickog. „Lepota orhideje na slomljenoj stabljici“, uzdisao je u jednom od svojih „dekadentskih“ soneta.

Litvansko ime Valdas bilo je nasledstvo koje je majka ostavila sinu.

Pogled razmenjen između Lere i Tomina označi prvu pukotinu u jedinom načinu života koji je Valdas poznao: životu njihove porodice u prostranom stanu u Sankt Peterburgu, sa školovanjem u najboljoj gimnaziji u gradu (među njegovim školskim drugovima bio je jedan carev nećak!), uz teški korak carstva koje nije dopuštalo nikakvu promenu.

Nekoliko snova je privlačilo Valdasa: vojnička karijera, burno studentsko drugarstvo, kao i boemska zabava koja je vladala oko njegove maćehe. Naročito ga je privlačio način odevanja – uniforma carske garde, koliko i elegantni, gajtanima ukrašeni studentski koporan. Ili pak somotski ljubičasti kaput kakav je nosio Tomin.

Valdas je pisao stihove koji su izražavali njegovo ne-strpljenje za doživljavanjem, grozničavost budućeg ljubavnika, a još više očekivanje nekog preporoda njegove premorene domovine, „napretka“ za kojim su čeznuli njihovi gosti.

Ali te 1913. godine činilo se da je zemlja ukočenija nego pre. Veliki jubilej trojekovne vladavine Romanovih to je potvrđivao: Nikolaj Drugi ne nađe ništa bolje nego da se smešno obuče kao car iz sedamnaestog veka! Pozivi za „obnovu“ onda zazvoniše sa novom ljutitom gorčinom.

Letovanje na Krimu je smirivalo ljutnju novatora. U lepoj vili Alize otac je zaboravljao svoje sudske govorancije, a mlada Lera je pravila mešavinu raznovrsnih zvanica sastavljenu od naučnika i onih zastarelih klijenata svoga muža i oprezno buntovnih umetnika.

Na večerama izbor vina je premašivao sve što se moglo naći u Sankt Peterburgu, riba je isporučivana živa, kupanje u moru je telima davalo sjaj Italije i Španije. A razgovori o neophodnosti napretka, ublaženi pošalicama, postajali su ironični: na istoj morskoj obali car Nikolaj je uživao u letovanju u svome dvorcu Levadija. Tu bi se on raskomotio u društvu svoje supruge Aleksandre, neurastenične Nemice omrznute u narodu. A što se tiče „porodičnog prijatelja“ (svi bi prigušivali smeh), da, Raspućina, on je izazivao neslane šale koje je Valdas tek polovično razumevao. Bolje rečeno, nije im shvatao suštinu sve do meseca avgusta 1913. kada će se sve promeniti.

Te godine, kao i obično, njegova maćeha Lera priredi „pozorišnu sezonu“. Nije se to išlo u Jaltu ili Sevastopolj da se gleda neka pozorišna trupa na turneji. Ona je opremala pozornicu na terasi, a pet-šest gostiju je tumačilo komične scene, često izvučene iz humorističkih pripovedaka Čehova.

Čim se podigne zavesa, Valdas je morao da se popne u svoju sobu, ispraćen replikama: nesporazum među mladim ljubavnicima, nadržilekari što bi se okomili na svoje pacijente, provincijski plemići neotesanog ponašanja... Mali veseli čehovljevske svet.

Toga leta 1913. godine Lera priredi predstavu u kojoj su igrali troje: muž u godinama, njegova mlada supruga i putnik kojega par sreće u nekoj krčmi. Od stenica ne mogu da zaspe, pa muž započne razgovor sa njihovim susedom, kroz tanku pregradu koja je delila dve sobe. Onaj čovek mu odgovori i reče da je lekar. Prava prilika! Mlada žena je patila od „nekoj pritiska u grudima“, pa muž zamoli doktora

da pregleda tu krhku pacijentkinju. Šarlatan se nađe oči u oči sa privlačnom, sasvim oskudno obučenom ženom... Posle „konsultacije“ i opipavanja, on napisa recept: pet kapi *Sic transit*, jedna doza *Gloria mundi*, sve pomešano sa kašikom *acque distillate*... I mada se opirao, muž ga bogato nagradi. Sutradan, kada su stigli na odredište, ponovo se sretoše. Na sudu! Pokaza se da je muž sudija, a lažni lekar – optuženi u procesu za dvoženstvo...

Poslednje što je rekao prošaputano je u strahu: „Ove beleške pišem u prekidu zasedanja. Reč će sada uzeti sudija!“

Glumci su dobili veliki aplauz i onda prvi put dozvoliše Valdasu da otada prisustvuje večernjoj zabavi. Popio je šampanjac, zatim neki liker koji mu žestoko opali usta. Glasovi zvanica su do njega dopirali kroz koprenu pijanstva. U salonu su očeve kolege razgovarale o reformi pravosuđa, a na terasi su se raspravljale dve grupe umetnika – jedni su se kleli samo u evropsku avangardu, drugi se oduševljavali „zakasnelim procvatom dekadencije“.

Ali najbolji predmet razgovora bila je predstava koju su upravo videli i u kojoj je Valdasov otac igrao ulogu koja mu je „ležala kao rukavica na ruci“: kao advokat je sasvim mogao da tumači sudiju. A Lera je bila savršeno pogodna kao mlada supruga, to jest ona sama. I razume se, slikar Tomin se sa zanosom uvukao u kožu bigamiste.

Ošamućen pićem i približavanjem životu odraslih, Valdas se zavalio u fotelju od pruća u dnu terase – tamo gde su glumci odložili svoje kostime: crna sudijina odežda, spavaćica pregledane putnice...

Žagor večernje zabave ga je uljuljkao – zvuci klavira, zdravice, smeh... Odjedanput on opazi neke uzajamne poglede: njegova maćeha, poluotvorenih usana gledala

je Tomina pravo u lice. Čudnovato, muškarac je izgledao zadihan, držeći se ipak nepomično, oslonjen na ogradu.

Valdas pohita da ućutka sumnju, želeći više da veruje kako Lera i slikar još žive u svojem pozorišnom uzbuđenju: lažni lekar koji je upravo „pregledao“ mladu lažno bezazlenu suprugu...

Ipak, sumnja ostade. Ono što mu je ranije izgledalo odvojeno, sada stvori sliku čiji delovi se odjedanput uskladiše. On se seti jedne noći sa početka avgusta, kako ga je probudilo neko škripanje: otišao je do prozora i primetio zrak svetlosti u baštenskom paviljonu, naspram Alizea. Otac nije bio kod kuće – otišao je u Sevastopolj na sahranu nekoga klijenta. A Lera, koja je ostala kod kuće, reče da se ne oseća dobro... Ujutru će na doručak doći Tomin – „kao sused“. A u stvari, on je noć proveo u Alizeu!

Neverstvo njegove maćehe je imalo neke logike. Otac je bio trideset godina stariji od nje, bio je ćelav, trbušast, a za stolom je svakoga gnjavio svojim parničarskim glasom. Tomin je pak ličio na nekog od onih dolazećih filmskih glumaca, onih crnomanjastih melanholika koji svoju ćutljivost pokrivaju izražajnom mimikom. Da, savršen glumac.

Valdas će otkriti i druge „kulise“ u životu odraslih. Slikari su se žestili protiv bogatstva buržuja ipak se nadajući da će prodati svoja dela tim istim „pomodarima“. Lera je igrala posrednicu: bogataši su prisvajali auru mecene, umetnici – divljenje za svoje izložbe.

I sve je to bilo samo pozorište! Igra čije tajne je on sve bolje i bolje otkrivao: privlačenje tela, moć novca... Dve

sile koje su pokretale svet. Brakovi, karijere, igre zavodjenja, ponašanje parajlija kod jednih, grimase genija umetnosti kod drugih. A u crkvi, veliki izbor licemernih držanja.

Zabolelo ga je ovo brzo otvaranje očiju. Želeo bi da se vrati bezbrižnosti prethodnoga leta, da ponovo postane ono dete koje šalju na spavanje posle predstava, mali umišljeni pesnik koji veruje u pesme „o orhidejama slomljene stabljike“. Da zaboravi glumce što su na brzinu skidali kostime usred na brzinu namalanog dekora.

Jedne večeri njegove sumnje dobiše neočekivan odgovor: hartija na kojoj neki od slikara, možda baš Tomin, nešto nacрта. Glumci su je dodavali jedan drugome, savlađujući prigušeni smeh. Kada oni važni što su u salonu ispijali aperitiv iziđoše na terasu, ta hartija nestade, a razgovori dobiše manje podrugljiv ton...

Sišavši u vrt, Valdas podiže onaj crtež bačen u travu i lako poznade osobe u karikaturama: mlada žena u lepoj haljini sa dugačkim skutovima, u zagrljaju nekog debeloga rutavoga muškarca u tesnim pantalonama koje su mu ocrtavale preveliki polni organ, dok im je neki vetropir okrenuo leđa, držeći u ruci pecački štap. Jedan detalj je pokazivao o kome se radi: ribolovac je nosio krunu. A onaj grubijan što je stiskao ženu, isturao je Raspućinovu bradu...

Slika je prikazivala govorkanja o caričinoj strasti prema tom neotesanku. Crtež bi, donedavno, zaprepastio Valdasa – on je, kao i većina ljudi, bio privržen carevoj ličnosti. Sada oseti zluradost što je bio u pravu: sve je bilo samo igra, uključujući i presto kojem su imali pristupa, činilo mu se, pojedinci odvratni kao onaj bradati mužik.

Carska porodica se dakle, služila istim intrigama kakve su tresle i malo društvo na letovanju. Ulizivanje, bračne prevare, prerušavanje.

Ništa nije izmicalo teatralnoj logici života!

On se svakako nadao da će naći neki izlaz iz ove ljudske lakrdije, kad se sutradan uveče, dok su se gosti spremali da krenu, napravi kako se penje u svoju sobu pa, kroz vrata prema dnu vrta, napusti vilu Alize.

On prođe kroz kvart vila, krenu pored mora pa, pola sata kasnije, stiže do stare daščane sušare. Zapahnu ga miris opaljenog drveta – toliko drugačiji od onoga koji je udisao u Alizeu. Riblja krljušt, koja je pokrivala šljunak, škripala mu je pod koracima.

Prošavši pored te napuštene sušare, stiže do mesta na koje nije nikada dolazio: među stenama, niz malih zaliva obasjanih varljivom plavom mesečinom. On se pope na neku granitnu branu i ne mogade da ne zadrhti – njegova senka se ocrta na jednoj litici, nalik na životinju dok izlazi iz kakve pećine. Talasići su se gubili u lavirintima između kamenja i povlačili se kao uz neki grleni uzdah. Iznenadi ga gorak miris koji ga podseti na cigare što su pušili gosti u Alizeu, ali oporiji i kao da dolazi iz nekog nepoznatoga sveta.

Valdas htjede da se vrati kad između stena ugleda kako treperi neka svetlost, ugasi se pa se odmah zatim ponovo upali. On začu pljeskanje vesala, zatim kako po šljunku klizi čamac...

Priče o krijumčarima, pričane za vreme večera, nave- doše ga da zamisli gusare koji spremaju pljačku. Pričalo se da ti razbojnici dolaze sa kavkaskog primorja ili čak sa turskih obala... Otac je ublažavao značaj tih legendi: to su bili „upravo naši“ avanturisti, šverceri koji se bave preprodajom duvana. Znalo se, međutim, da ti ljudi nisu prezali da ubiju kako bi sakrili svoju trgovinu.

Uznemiren, Valdas poče da se povlači, nadajući se ipak da će ugledati nekoga od tih odmetnika od zakona... Od- jedanput, snažan snop svetlosti prelete stenama, dodirnu obalu, zavuče se u udubljenja zatona. Ljudi koji su mahali lampama bili su u uniformama. Valdas se saže, pomeri se puzeći, pokušavajući samo da se ispetlja iz te jurnjave između krijumčara i žandarma.

I baš tada se jedan zrak svetlosti usmeri na njega...

Našavši se na maloj zaravni stene, nije imao vremena da siđe. Neko ga snažno gurnu i primora da padne. Zalu- đen od straha, on se ukoči, pritisnut nekim telom. Onaj što ga je držao bio je pokriven velikim tamnim ogrtačem.

Valdas je pozeleo da odgurne napadača, da se javi snagama reda, da objasni da je nevin. To bi i učinio da iznenada nije primetio neobičnost tela koje je bilo iznad njega kao u kakvoj borbi bez pokreta.

Bila je to žena!

Visoka, snažna, čija je snaga, i pored grubosti njene težine, nagoveštavala želju da ne nanese bol tome dečaku kojeg je sprečavala da ustane. Ona ga je na neki način štitila zabranjujući mu da se oda i da ih oda, nju i njene drugare.

Iako je bio zapanjen, Valdas oseti toplinu grudi koje su dodirivale njegova prsa i, pritisnut uz njegovo čelo, ženin obraz, čime je sprečavala bilo kakav pokret. Široki tamni

ogrtač ih je skrivao sjedinjujući se sa reljefom stena. Udisao je miris duvana koji je prožimao tkaninu, miris kože, napora... Ženino telo se pokrenu, ona podiže glavu sa namerom da vidi da li su žandarmi okončali potragu. Po šljunku su zvonili koraci – ona se vrati u svoj nepokretni položaj, usne su joj dodirivale Valdasovu slepoočnicu.

On shvati da je sve završeno u trenutku kada se ona, naglim trzajem bedara, uspravi i, savijajući ogrtač, proša-puta: „Idi kući brzo, nema više nikoga.“ Pod svetlom mesečine on ugleda nepoznatu priliku kako nestaje u mraku.

On ostade jedan minut ne mičući se, kao da ono što je doživeo može da traje beskonačno: one usne što mu dodiruju lice, blaga težina grudi, zagrljaj u kojem nije bilo nikakve strasti, a ipak je izražavao sve njegove ljubavne snove.

Krenuo je ošamućen, pogrešio put, koračao po naslagama ribljih krljušti pored stare sušare i stigao u Alize putem kojim nikada nije išao, kao u kakvu nenastanjenu kuću.